

مبانی استثنائات بهره‌برداری از حق اختراع

محمود حکمت‌نیا*
جعفر اکبری**

تاریخ تأیید: ۹۷/۵/۳

تاریخ دریافت: ۹۶/۷/۱

چکیده

قانونگذار در ایجاد بهره‌برداری انحصاری از اختراعات سه سطح محدود کننده مقرر می‌کند. یکی اینکه موضوع مورد حمایت را بر اساس ضوابطی محدود کرده و غیر قابل ثبت اعلام می‌کند. دیگر اینکه با فرض شناسایی موضوعی و طی مراحل ثبت، حقوق اعطایی را محدود می‌کند و در نهایت ممکن است در مرحله بهره‌برداری ضوابطی را برای تعدیل نظام حمایت مقرر داشته و بر اساس مجوز اجباری اجازه بهره‌برداری را به دیگران بدهد. نوشته حاضر از میان این سه موضوع، تنها به سطح دوم یعنی استثنائات حقوق پرداخته و تلاش می‌کند مبانی نظری این دسته استثنائات را واکاوی و وضعیت حقوقی آن را در قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری ایران بررسی کند. به لحاظ نظری می‌توان به مبانی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اشاره کرد که اگرچه نمی‌توانند مانع ثبت اختراع شوند اما به طور جزئی موجب ایجاد محدودیت در حقوق می‌گردند. به عبارت دیگر چنین مبانی در تراحم با مبانی ایجاد انحصار در بهره‌برداری اختراع قرار گرفته و اولویت داشتن آنها در مقام تراحم موجب ایجاد محدودیت در حق می‌شود؛ البته ممکن است نظام‌های حقوقی در اولویت بندی این مبانی با هم اختلاف نظر داشته باشند و به همین خاطر تعیین استثنائات یک نظام حقوقی بستگی به دیدگاه آن نظام به مبانی استثنا دارد.

واژگان کلیدی: حق اختراع، استثنائات، محدودیت‌ها، مبانی، بهره‌برداری.

۱۲۴

حقوق اسلامی / سال پانزدهم / شماره ۵۹ / زمستان ۱۳۹۷

* استاد گروه فقه و حقوق اسلامی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی
(mh.hekmatnia@yahoo.com)

** دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق مالکیت فکری پردیس فارابی دانشگاه تهران / نویسنده مسئول
(J.akbari@ut.ac.ir)

مقدمه

اختراع، فراورده یا فرایندی است که جدید، ابتکاری و دارای کاربرد صنعتی باشد. با تحقق شرایط سه‌گانه و با رعایت و طی کردن فرایند ثبت به شخص ثبت‌کننده «بسته‌ای از حق‌ها»^۱ داده می‌شود؛ از این رو، حق اختراع، بسته‌ای از حق‌هاست که به مخترع، اجازه می‌دهد دیگران را از استفاده تجاری و بهره‌مندی از این بسته حق‌ها بدون اجازه وی منع کند (Elias, 2004, p. 226). قانونگذار بر اساس وجود منافع اقتصادی و علمی فراوانی که در نظام ثبت حق اختراع وجود دارد این نظام را به رسمیت شناخته است؛ اما در روند اعطای امتیاز بهره‌برداری انحصاری از اختراعات، محدودیت‌هایی را در سه سطح ایجاد کرده است. اولین سطح که قبل از ثبت اختراع رخ می‌دهد، محدودیت‌های موضوعی است؛ چنانکه با برقرار ساختن شرایط سه‌گانه نو بودن، گام ابتکاری داشتن و کاربرد صنعتی داشتن امکان ثبت بسیاری از موارد را در همان ابتدای راه غیر ممکن می‌سازد. در سطح دوم که پس از ثبت و اعطای بسته حقوق اختراع است، محدود ساختن همین حقوق مذکور است. در آخرین سطح که وارد مرحله اجرای حقوق می‌شود، اجازه بهره‌برداری را بر اساس مجوز اجباری به دیگران می‌دهد که خود نوعی محدودیت در اجرای انحصاری حقوق است. مقاله حاضر از بین این سه سطح تنها در مورد سطح دوم گفتگو می‌کند.

بر این اساس باید گفت حق اختراع بر طبق مبانی خاصی همچون ایجاد انگیزه در مخترع برای اختراعات بیشتر و افشای آنها و یا احترام به کار مخترع معتبر شناخته شده است. در مقابل، مبانی دیگری همچون تسهیل تجارت و حفظ سلامت داریم که با مبانی اعتبار اختراع در تضام قرار می‌گیرد. حل تضام در این است که بتوانیم بدون حذف یکی، هر دو را تا حد ممکن با هم جمع کنیم. جمع این دو بدین صورت خواهد بود که چون مبانی معارض، مقدم بر مبانی اعتبار حق اختراع است، با حفظ اصل

1. Bundle of right

وزلی هوفیلد حق را نه صورتی بسیط و یکپارچه، که موجودی مرکب به صورت بسته‌ای از ۴ حق یا رابطه حقوقی شامل مطالبه، آزادی، اختیار و مصونیت میداند. با استفاده از این دیدگاه، حق اختراع نیز بسته‌ای از حق‌ها می‌باشد (ر.ک: Penner, 1996: حکمت‌نیا، ۱۳۸۷، ص ۴۰).

پذیرش حق اختراع، این حقوق انحصاری را محدود می‌کنیم؛ از این رو، برای حفظ این دسته از مبانی همچون تسهیل تجارت و سلامت، اصل اعتبار حق اختراع را پذیرفته و در عوض، حقوق را محدود می‌کنیم. این محدودیت‌ها را با عنوان استثنائات بهره‌برداری از حق اختراع مورد بحث قرار خواهیم داد.

استثنائات^۱ حق اختراع در واقع، «محدودیت‌های» وارد بر آن حقوق است. می‌توان «محدودیت» را ناشی از آن تعریف حقوقی دانست که تحت عنوان محدودیت درونی از آن یاد می‌شود و اگر محدودیتی بیرونی بر حق وارد شود به آن، استثنا می‌گویند (محمدزاده وادقانی، ۱۳۹۳، ص ۵۳). به این استثنائات نام‌های دیگری نیز داده شده است از جمله «دفاعیات»، «اعمال دارای مجوز»، «بهره‌برداری‌های آزاد»، «محدودیت‌ها» و «حقوق کاربران» (Bently and others, 2010, p. 7).

در سال ۲۰۱۴ کمیته دائمی حق اختراع در سازمان جهانی مالکیت فکری، سلسله جلساتی را برای بررسی محدودیت‌های بهره‌برداری از حق اختراع و مبانی آنها در قوانین اعضای سازمان تشکیل داد. از میان استثنائات مذکور، شش مورد بیشتر از سایرین مورد قبول کشورها بوده‌اند که عبارتند از: استفاده آزمایشی - آموزشی، استفاده مقدم، ورود موقت یا تصادفی اشیای دارای حق اختراع بکار رفته در وسایل نقلیه زمینی، دریایی و هوایی به داخل مرزهای کشور، استیفای حق و بهره‌برداری با اهداف غیر تجاری یا غیر انتفاعی و تدارک فوری داروهای تجویز شده^۲ (Bently and others, 2010, p. 29). بررسی مبانی استثنائات می‌تواند چالش‌های موجود بین اعضا در تفسیر استثنائات بهره‌برداری از حق اختراع را به دست دهد. بدین ترتیب با کمک گرفتن از اسناد کمیته مذکور و دیگر منابع موجود سعی خواهیم کرد مبانی توجیه‌کننده استثنائات بهره‌برداری از حق اختراع را ارائه دهیم تا بدین ترتیب راه برای شناخت مصادیق جدید محدود کننده حق اختراع باز شود.

Exceptions^۱: حقوق مالکیت فکری، استثنایی بر قاعده کلی رقابت آزاد می‌باشد. طبق یک نظر، حقوق مالکیت فکری سلسله مراتبی دارد که استثنائات در سومین سطح آن عمل می‌کند. برای اطلاعات بیشتر رجوع کنید به: (نادری زاده، راضیه (۱۳۹۳)، استثنائات حقوق مالکیت فکری در آثار مطبوعاتی، رادیو و تلویزیون، پایان نامه کارشناسی ارشد (چاپ شده)، دانشکده حقوق دانشگاه قم)
۲. استثنائات مذکور به ترتیب در ۸۶، ۸۵، ۸۰، ۷۳، ۷۱ و ۵۴ قانون ملی آورده شده‌اند.

ضرورت شناخت مبانی استثنائات بهره‌برداری از حق اختراع در این مبحث مهم است که هر کشور، با توجه به ویژگی‌های اقتصادی، فرهنگی، تاریخی، مذهبی و اجتماعی خود به دنبال گزینش استثنائات برای قانونگذاری خواهد بود و این مهم ممکن نیست مگر با شناخت مبانی استثنائات و سنجش تقدم این مبانی یا مبانی معارض آنها در جامعه مدنظر.

این مقاله در حالی نگاشته شده که مطالعات در زمینه استثنائات وارد بر حق اختراع نه به صورت بسته‌ای واحد، بلکه در لابلاهای مباحث کلی قابل جستجو است چنانکه کتب مربوط به بررسی نظام حق اختراع همچون کتاب حقوق اختراعات دکتر سید حسن میرحسینی در مورد این استثنائات مطالبی در سطح قانون گذاری مطرح کرده‌اند؛ اما وارد قلمرو مبانی این استثنائات نگشته‌اند و مقاله حاضر از این جهت، نو است؛ البته در صدد تشریح عمیق مبانی و اثبات دلالت هر کدام از این مبانی و تبیین گستره مبانی مذکور نیستیم بلکه به دنبال احصای مبانی قابل استفاده می‌باشیم تا محققان در آینده به مجموعه مبانی موجود دسترسی داشته باشند.

با توجه به اینکه این تحقیق، در باب مسائل نظری و فلسفی بحث می‌کند در سطحی بالاتر از سطح قانونگذاری است و از این رو، با روش تحلیلی و کیفی و استفاده از منابع کتاب خانه‌ای، مبانی دوگانه مذکور را با یکدیگر سنجیده و راه حل را در محدود کردن حقوق بهره‌برداری از حق اختراع می‌یابد.

ساختار بحث بدین گونه است که مبانی نظری استثنائات به چهار بخش کلی تقسیم شده و ذیل هر یک از این بخشها، مبانی فرعی مورد بحث قرار گرفته و نظرات کشورها بحث می‌شود. در بخش اول به مبانی مشترک اقتصادی - حقوقی نظر می‌کنیم. سپس در بخش بعدی مبانی فرهنگی، اجتماعی و سلامت را مورد تدقیق قرار می‌دهیم. علت جمع شدن این سه حوزه در یک بخش این است که هر یک از حوزه‌های فرهنگی و سلامت با حوزه اجتماعی ارتباط نزدیکی دارند و بررسی یکپارچه مبانی آنها مزایای بیشتری از بررسی جداگانه آنها دارد. در بخش سوم و انتهایی نیز به مبانی فقهی استثنائات خواهیم پرداخت.

مبانی نظری

با توجه به اینکه استثنائات حق اختراع موارد زیادی را در کشورهای جهان در بر می‌گیرد و هر استثنائی مبانی خاصی دارد که در کشوری موثر بوده و باعث رشد جامعه می‌شود و در کشوری دیگر با موانع روبرو بوده و کارایی خود را از دست خواهد داد و حتی گاهی مضر به حال جامعه نیز خواهد بود، ناچار از شناخت مبانی شکل‌گیری و ادامه حیات این استثنائات در قوانین ملی و بین‌المللی خواهیم بود؛ اما برای شناخت مبانی باید دانست که منبع دریافت مبانی در عرف بین‌الملل و علوم اسلامی متفاوت است. دانشمندان اسلامی مواد قانونی یا حقوقی را از مبانی عقلی و نقلی استنباط کرده و آن مبانی را از منابع وحیانی مانند قرآن و سنت و عقل دریافت می‌دارند؛ اما دیگران، این مبانی عقلی را از فکر و تجربه انسانی کسب می‌کنند؛ بنابراین در انتهای مبانی نظری، به مبانی فقهی نیز اشاره خواهیم کرد.

۱۲۷

۱. مبانی اقتصادی - حقوقی

شاید بتوان گفت مهم‌ترین بحث در مالکیت فکری، پیشرفت وضعیت اقتصادی کشور و جامعه است. با توجه به اینکه پذیرش مقررات نظام حقوق مالکیت فکری در بسیاری از کشورها، باعث رشد اقتصاد آنها شده^۱ و این حرکت به سمت اقتصاد شاخص، با کمک نظام مذکور کاملاً مشهود است باید از نظام مالکیت فکری حمایت کرد. به همین دلیل نیز هست که ماده ۷ تریپس، یکی از سه هدف حمایت از حقوق مالکیت فکری را، رفاه اقتصادی جامعه می‌داند و تذکر می‌دهد که این حمایت باید به گونه‌ای باشد که به رفاه اقتصادی منجر شود. این مبانی در بسیاری موارد جنبه حقوقی به خود می‌گیرند؛ اما از آنجا که مبانی اقتصادی و حقوقی، قرابت و فصل مشترک‌های زیادی دارند این دو یکجا مطرح می‌شود اگرچه برخی مبانی خاص یکی از این دو باشد.

۱. برای بررسی بیشتر راجع به تغییر شاخص‌ها در کشورهای برزیل، چین، اکراین و عربستان رجوع کنید به (نقش نظام حقوق مالکیت فکری در توسعه اقتصاد دانش محور، نوروزی، حسین، وصفی، شهرام و همکاران، ۱۳۹۲، جلد اول، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ص ۸۳ به بعد)

۱-۱. تسهیل تجارت

یکی از مبانی مهمی که در بسیاری از استثنائات رد پای آن دیده می‌شود تسهیل تجارت بین‌الملل و حتی ملی است. گاهی حمایت از اموال فکری تا حدی گسترش می‌یابد که امکان تجارت کالا که از ابتدایی‌ترین مفاهیم بازار آزاد است با کندی و اشکال روبرو می‌شود، در حالیکه در بازار، اصل بر سرعت و رقابت است. مبانی پذیرش مالکیت فکری مانند احترام به کار در اینجا ارزش کمتری نسبت به مبنای سهولت تجارت دارند و در زمان تزامن این دو باید رای به پذیرش مبنای دوم داد و حق اختراع را محدود کرد.

از بارزترین استثنائات که می‌توان مبنای پذیرش وی را، تسهیل تجارت دانست، استثنای ورود اتفاقی یا موقتی ابزار بکار رفته در وسایل نقلیه زمینی، هوایی و دریایی به داخل مرزهای دیگر کشورهاست^۱. شق ۲ بند ج ماده ۱۵ قانون ثبت اختراعات این استثنا را « استفاده از وسایل موضوع اختراع در هواپیماها، وسایل نقلیه زمینی یا کشتی‌های سایر کشورها که به طور موقت یا تصادفاً وارد حریم هوایی، مرزهای زمینی یا آبهای کشور می‌شود» تعریف می‌کند؛ البته باید تذکر داد که قلمرو استفاده از اختراع در این استثنای در قوانین برخی کشورها همچون انگلیس و اسپانیا محدود به ساختمان یا عملکرد این وسایل نقلیه شده است^۲ که طبق معاهده پاریس می‌تواند در کشتی شامل بدنه کشتی، موتور آن، قرقره آن، چرخ دنده اش و دیگر تجهیزاتش شود.^۳ اگر هر کشور بخواهد وسایل نقلیه وارد شده به مرزهایش را بخاطر بکارگیری حق اختراع دیگری در وسیله، متوقف کند، بازار نقل و انتقال و تجارت با مشکل روبرو خواهد شد؛ بنابراین عرفی بین‌المللی در این مورد در حال شکل‌گیری است که کشورها بنا بر آن عرف عقلانی می‌پذیرند در قوانین خود، جلوگیری از ورود این نوع وسایل نقلیه یا جلوگیری

۱. در قانون مالکیت فکری فرانسه، فضاپیما (Article L613-5-e) و در قانون حق اختراع انگلیس، هاور کرافت به این لیست سه گانه از وسایل نقلیه اضافه شده است (Section 60(7) of the Patents Act).

2. Section 60(5) of the Patents Act of the United Kingdom, Article 52.1 of the Law on Patents of Spain

3. Article 5ter (1)

از خروج آنها را ممنوع کنند و این را از جمله استثنائات حق بهره‌برداری از حق اختراع به شمار آورند.

همچنین اگر کالایی به دیگری فروخته شود و خریدار نتواند آن را بدون اجازه مالک گواهی اختراع، به شخص ثالث بفروشد در این صورت با یکی از موانع تجارت آزاد روبرو شده‌ایم. در اینجا نهاد استیفای حق، به عنوان یکی از استثنائات مطرح می‌شود و به خریدار این اجازه را می‌دهد که بدون ترس از امکان دعوی نقض حق، کالای خریداری شده اش را به دیگری بفروشد. روسیه در نظر داشته که از طریق این استثنا، از موانع مصنوعی که توسط دارنده حق اختراع بر سر راه تجارت آزاد قرار گرفته گذر کند (WIPO 4, 2014, p. 2). این انحصار در حق اختراع بدین صورت شکسته شده و راه برای خرید و فروش سریع محصولات باز می‌شود.

۱۲۹

در زمینه محدوده مکانی اجرای استثنای استیفای حق در بند ۵ بیانیه چهارمین نشست کنفرانس وزیران سازمان تجارت جهانی تجارت در نوامبر سال ۲۰۰۱ میلادی در دوحه قطر، دست دولت‌ها باز گذاشته شده است که هر یک از اعضا بر مبنای منافع ملی خود، نظام خاص خود را از میان سه نظام استیفای ملی، منطقه‌ای و یا بین‌المللی برگزینند. ایالات متحده استیفای بین‌المللی را پذیرفته است (صادقی، ۱۳۸۶، ص ۴۶). ژاپن هم استیفای بین‌المللی را پذیرفته و اتحادیه اروپا به واسطه پذیرش دکترین «اجازه ضمنی» برای کالایی که در بازار اتحادیه اروپا عرضه شده است به استیفای منطقه‌ای روی آورده است (میرحسینی، ۱۳۸۷، ص ۲۵۲).

در نظام حقوقی ایران بر اساس جزء ۱ بند ج ماده ۱۵ قانون ثبت اختراعات، یکی از موارد استثنای حقوق بهره‌برداری «بهره‌برداری از کالاهایی که توسط مالک اختراع یا با توافق او در بازار ایران عرضه می‌شود» دانسته شده است؛ از این رو، قانون ایران نظام استیفای ملی را پذیرفته است؛ اما به نظر می‌رسد شیوه مورد پذیرش قانون ژاپن و ایالات متحده (استیفای بین‌المللی) برای کشورمان بهینه‌تر است. این اشکال زمانی هویدا می‌شود که فرض کنیم اختراعی خارجی در ایران به ثبت برسد. در اینجا مخترع می‌تواند برای بازار هر کشور محصول و قیمت متفاوتی را در نظر بگیرد و در این صورت دیگر امکان واردات کالاهایی که در بازار کشور دیگر و چه بسا ارزان‌تر تولید

و عرضه شده، بدون اجازه دارنده حق اختراع، وجود ندارد. در مقابل، ممکن است گفته شود از این طریق می‌توان از واردات کالاهایی که معادل آنها در داخل کشور تولید می‌شود اما قیمت تمام شده بیشتری دارند جلوگیری و از این طریق از تولید داخل حمایت کرد. انتخاب بین این دو رویکرد نیازمند مطالعات هزینه - فایده است.

۲-۱. رقابت تجاری

«رقابت، وضعیتی است در بازار که در آن تعدادی تولیدکننده، خریدار و فروشنده مستقل برای تولید، خرید و یا فروش کالا یا خدمت فعالیت می‌کنند؛ به طوری که هیچ‌یک از تولیدکنندگان، خریداران و فروشندگان قدرت تعیین قیمت را در بازار نداشته باشند و یا اینکه برای ورود بنگاه‌ها به بازار یا خروج از آن محدودیتی وجود نداشته باشد.»^۱

رقابت، یکی از اصول اساسی در اقتصاد است. در صورتی که اصل رقابت از طریق موانع بیرونی با اختلال روبرو شود و شاهد انحصار در یک محصول در بازار به دست یک شخص یا شرکت باشیم، مصرف‌کننده مجبور خواهد بود برای آن محصول قیمت گزافی بپردازد که در حالت طبیعی بازار و هنگام وجود رقابت، همان کالا با قیمت پایین‌تری خرید و فروش می‌شود. رقابت تا آنجا برای تجارت مهم است که قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ بخش مهمی از مواد خود را به این مساله اختصاص داده است. بند ۲۰ ماده ۱ برخی موارد را مصداق اخلال در رقابت عنوان می‌کند که عبارتند از: «مواردی که موجب انحصار، احتکار، افساد در اقتصاد، اضرار به عموم، منتهی شدن به تمرکز و تداول ثروت در دست افراد و گروه‌های خاص، کاهش مهارت و ابتکار در جامعه و یا سلطه اقتصادی بیگانه بر کشور شود.» ملاحظه می‌کنیم که این بند نکات بسیار مهمی دارد به طوری که کلیه مواردی را که منتهی به انحصار، کاهش مهارت و ابتکار در جامعه یا اضرار به عموم شود، مصداق اخلال در رقابت دانسته و آن را به وسیله مواد بعدی ممنوع ساخته است. یکی از مهم‌ترین آثار تاسیس ثبت اختراع، ایجاد انگیزه در مخترع جهت ابداع هر چه بیشتر و به ثمر نشستن آن است (حکمت‌نیا،

۱. بند ۱۱ ماده ۱ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴

۱۳۸۷، ص ۲۶۶). با توجه به نکاتی که گفته شد، اگر خود حق اختراع خلل اساسی به رقابت وارد آورد می‌توان از طریق محدود ساختن این حق، تراحم برطرف گردد. اگرچه این مبنا را می‌توان جلوه‌ای از مبنای تسهیل تجارت دانست؛ اما باید توجه داشت که همیشه تسهیل تجارت برای رواج رقابت نیست و با توجه به مثال‌هایی که در بند نخست زده شد این تحلیل روشن‌تر می‌شود.

مبنای رقابت تجاری در استیفای حق قابل بررسی است. یکی از انگیزه‌های مالک برای پیگیری حق استیفا این است که زمینه رقابت با خود را به وسیله تعیین حداقل قیمت یا راه‌های دیگر به حداقل برساند (Ghidini, 2010, p. 78). با پذیرش حق استیفا می‌توان شرط کرد که حداقل قیمت فروش دوم یک قیمت مشخص باشد؛ اما با گرفتن حق استیفا دیگر نمی‌توان این شرط را قرار داد. کشورهای سوییس و فرانسه علت پذیرش استثنای استیفای حق، توسط حقوق داخلی خود را رفع انحصار در تولید یا واردات کالایی می‌دانند که در منطقه اقتصادی اروپا انتقال یافته است (WIPO 4, 2014, p. 2). در توضیح باید گفت فروشنده اول با فروشنده دوم باید در یک سطح باشند تا رقابت از بین نرود. حال اگر دارنده اختراع برای تولید و فروش یک دریافتی داشته باشد و دریافتی دیگری هم برای فروش دوم بگیرد و به خصوص اگر شرط وجود حداقل قیمت را قرار دهد رقابت از بین خواهد رفت.

بحث مهم دیگر در ایجاد رقابت، بحث بازاریابی است. سازمان‌های ثبت اختراع به هیچ وجه، قبل از پایان یافتن مدت حمایت از یک اختراع، به اختراع مشابه رسیدگی نمی‌کنند. ولی در مورد داروها که بخش مهمی از صادرات کشورهای پیشرو را در بر گرفته و نیازمند انجام اقدامات متعدد از جمله اخذ مجوزهای لازم برای تولید و بهره‌برداری است این اجازه را به افراد خاص و در شرایط خاص می‌دهد که قبل از اتمام مدت حمایت از اختراع، مقدمات بهره‌برداری از آن اختراع ثبت شده را بدون اجازه مخترع فراهم آورند تا بلافاصله پس از انقضای مدت حمایت بتوانند از آن بهره‌برداری کامل کنند. این مجوز، نوعی استثنا بر حقوق انحصاری پدیدآورنده است و

به آن «استثنای آماده‌سازی مقدمات بهره‌برداری» یا استثنای بولار^۱ نیز می‌گویند (میرحسینی، ۱۳۸۷، ص ۲۸۰). این استثنا که با عنوان اقدام پیش از موعد (Early working) نیز شناخته می‌شود، در آمریکا شامل ساخت، استفاده، فروش، عرضه برای فروش، واردات و صادرات می‌شود.^۲ در نظام حقوقی ایران این استثنا مشاهده نمی‌شود؛ اما در بند ۷ طرح مالکیت صنعتی این مورد به درستی ذکر شده است. در مورد استثنای «آماده‌سازی مقدمات بهره‌برداری» از اختراع، زمانی رقابت ایجاد می‌شود که دارنده حق اختراع بتواند بلافاصله پس از انقضای مدت حمایت از اختراع قبلی، اختراعش را روانه بازار کند و نباید اصل سرعت را در تجارت نادیده گرفت؛ چنانکه فرانسه و آلمان این استثنا را برای تسهیل بازاریابی لازم دانسته‌اند. از جهتی هدف سوییس و کانادا از پذیرش این استثنا، تضمین رقابت محصولات جایگزین دارای حق اختراع است که این مورد نیز باعث کاهش قیمت محصولات خواهد گردید (WIPO 5, 2014, p. 3).

۳-۱. تعادل بین منافع دارنده حق اختراع و حقوق استفاده کننده

این مبنا در تمامی استثنائات مورد بحث قرار گرفته و در اصل استثنائات غالباً برای ایجاد این تعادل بوجود آمدند. این اصل در ماده ۷ تریپس به صراحت از اهداف مالکیت فکری شناخته شده است^۳ و حتی با دقت بیشتر در شروط سه گانه ماده ۳۰ توافق تریپس نیز به آسانی میتوان این مبنا را استخراج کرد. ماده ۳۰ توافق تریپس مقرر می‌دارد که هر استثناء «با لحاظ منافع مشروع اشخاص ثالث نباید به منافع مشروع مالک اختراع ثبت شده لطمه‌ای غیر معقول وارد آورد». با جمع منافع دارنده حق اختراع و حقوق مصرف کننده یا عموم مردم، منافع اجتماعی را در بالاترین سطح ممکن شاهد خواهیم بود. آنچه که مبنای این تعادل حقوق را در مقابل منفعت عمومی ناشی از تاسیس مالکیت فکری شکل می‌دهد انصاف است. رعایت انصاف تا آن اندازه مورد

۱. نام دیگر استثنای بولار (Bolar exception)، اقدام پیش از موعد ۱ می باشد. این استثنا در آمریکا ساخت، استفاده، فروش، عرضه برای فروش، واردات و صادرات می‌شود (35 USC §271(e)(1) (WIPO 1, 2014)).

2. 35 USC §271(e)(1) (WIPO 1, 2014).

3. mutual advantage of producers and users of technological knowledge.

توجه قرار گرفته که برای اینکه تعادل بین حقوق دارنده و جامعه حفظ گردد برخی پیشنهاد کرده‌اند که دکتین استفاده منصفانه به عنوان یک استثنا در حق اختراع نیز مورد شناسایی قرار گیرد (O'Rourke, 2000, p. 1198).

اولین استثنایی که مبتنی بر حفظ این تعادل در حقوق قابل پذیرش است، استثنای استفاده مقدم است. بر طبق این استثنا اگر شخصی قبل از ثبت یک اختراع از آن اختراع استفاده می‌کرده یا مقدمات استفاده از آن را فراهم آورده باشد ثبت اختراع توسط شخص دیگر به حقوقی که برای او ایجاد شده لطمه نمی‌زند از جمله حق استفاده از اختراع، حق فروش مصداق اختراع و حق صادرات یا واردات آن. نکته مهم در مورد این استثنا که در بند ۴ بخش ج ماده ۱۵ قانون ثبت اختراعات نیز مورد توجه قرار گرفته است این است که استفاده مقدم باید با حسن نیت باشد (Colstone, 1999, p. 128)؛ به این معنا که متصرف قبلی باید اختراع را همواره محفوظ و سری نگه داشته تا وصف تازگی موضوع گواهی نامه اختراع باقی باشد (میرحسینی، ۱۳۸۷، ص ۳۰۲ و ۳۰۳) و امکان ثبت برای دیگری از بین نرود؛ البته برخی معتقدند حتی اگر بصورت آشکار هم از آن استفاده کند باز هم حقیقتاً ثابت خواهد بود (میرحسینی، ۱۳۸۷، ص ۲۶۲). در کانادا، ایالات متحده، مکزیک و سازمان اروپایی - آسیایی حق اختراع^۱ هدف از اعمال این استثنا را «دستیابی به تعادل متناسب حقوق بین دارندگان حق اختراع و استفاده کننده مقدم» قلمداد میکنند؛ اما در چین، این تعادل حقوق بین حقوق دارنده حق و منافع مشروع شخص ثالث، فرض میشود (WIPO 6, 2014, p. 2). در استرالیا، ادامه بهره‌برداری استفاده کننده مقدم، همراه با شرایطی است؛ به این صورت که استفاده کننده قبلی نباید اعمال مخفیانه‌ای انجام دهد که باعث محروم شدن صاحب حق اختراع از حمایت حق اختراع شود (WIPO 1, 2014, p. 40). این شرایط برای ایجاد همان تعادل در حقوق پیش بینی شده است.

به عنوان استثنای دوم مبتنی بر تعادل مذکور، می‌توان به استثنای شخصی اشاره کرد. در این مورد تعادل به دو گونه است: اول بین استفاده شخصی و استفاده تجاری؛ که

1. Eurasian Patent Organization

باید توجه داشت استفاده مذکور نباید با بهره‌برداری معمولی یا حقوق مشروع دارنده حق اختراع در تعارض باشد، در حالیکه حق شخص ثالث که همان خریدار است نیز در این میان نباید پایمال گردد. دوم بین حقوق و تعهدات دارنده حق اختراع. چین و مجارستان معتقدند این بهره‌برداری‌ها زیان واقعی و ضرری نامشروع بر دارنده گواهی نامه اختراع و جامعه وارد نمی‌آورد و انگیزه ابداع را به خطر نمی‌افکند (WIPO 6, 2014, p. 2-3) بلکه تنها بین دو طرف حق تعادلی ایجاد میکند تا رفاه جمعی به حداکثر خود نزدیک شود. در مورد ورود ابزار بکار رفته در وسایل نقلیه به داخل مرزهای کشور نیز به عنوان استثنای سوم، مبنای ایجاد تعادل خودنمایی می‌کند تا جایی که قرقیزستان از این استثنا برای ایجاد تعادل مناسب بین حقوق دارنده حق و جامعه در قانون ملی خود بهره برده است (WIPO 1, 2014, p. 304). همچنین در استثنای اقدامات موقتی دارویی که آنرا استثنای چهارم در این زمینه بشمار می‌آوریم، برزیل اعتقاد دارد که این استثنا علاوه بر تعادل مذکور، با کمک به ارتقای ابداعات فناورانه و نیز انتقال و نشر تکنولوژی منجر به منفعت متقابل تولید کنندگان و استفاده کنندگان دانش فناورانه و در نهایت منتهی به رفاه اجتماعی و اقتصادی می‌شود. این کشور ازین مبنا در مورد استثنای فراهم آوری داروهای تجویز شده نیز استفاده کرده اس (WIPO 7, 2014, p. 2).

۴-۱. استلزامات نظام مالکیت فکری

نظام مالکیت فکری از ابتدای شکل‌گیری و سپس تغییراتی که در خود دیده است، دارای لوازمی بوده که بدون وجود این لوازم، این نظام نیز به صورتی که در حال حاضر وجود دارد نمی‌توانست باشد؛ از این رو، وقتی مشاهده کنیم این استلزامات توسط خود نظام حق اختراع در حال زیرپا گذاشتن است سعی خواهیم کرد با محدود کردن حقوق بهره‌برداری مخترع، باعث حفظ استلزامات مذکور شویم.

اولین لازمه نظام مذکور این است که زمانی برای مخترع ایجاد انحصار می‌کنیم که برای او سود مادی داشته باشد تا وی تشویق به اختراعات بیشتر برای حرکت اقتصاد جامعه به سمت پیشرفت شود. پس لازمه آن هم این است که زمانی جلوی دیگران را

در نقض حق او بگیریم که بخواهند با اهداف تجاری به سودی که مخترع یا دارنده حق اختراع می‌توانسته داشته باشد ضربه بزنند. نظام حق اختراع بیشتر بر مبنای مکتب اصالت منفعت بنا شده و به این خاطر است که منفعت معنوی در آن جایگاه خاصی ندارد. بدین صورت اگر استفاده مصرف کننده مصداق مادی اختراع از آن، با اهداف تجاری نباشد و تنها برای استفاده شخصی این تصرفات را انجام دهد دیگر عمل وی داخل در نظام حق اختراع نخواهد بود که بخواهیم آن را نقض حق قلمداد کنیم. استثنای «بهره‌برداری شخصی» به همین صورت که بیان شد توجیه می‌شود بعبارت دیگر، حق اختراع تنها زمانی جلوی استفاده شخص از اختراع را می‌گیرد که با اهداف تجاری صورت گرفته و به ضرر دارنده حق باشد پس نمی‌تواند جلوی استفاده شخصی و غیر تجاری را بگیرد زیرا این استفاده از استلزامات مالکیت فکری بوده و بر مبنای حقوق مخترع تقدم دارد.

لازمه دوم این نظام، محدودیت حق اختراع به جهت مشارکت انسانها در طول تاریخ برای انباشت اطلاعاتی است که حال به وسیله مخترع توسعه داده شده و به اختراعی بدیع منجر گشته است. این موضوع موجب می‌شود مالکیت مخترع بر دارایی فکریش را از ابتدا محدود فرض کنیم. این محدودیت گاهی در میزان حقوق اعطایی به دارنده حق است و گاهی در مدت زمان بهره‌برداری از حق توسط دارنده حق. در محدودیت نوع اول که همان محدودیت در حقوق اعطایی است استثنای بهره‌برداری شخصی و نیز دکترین استیفای حق توجیه پذیر است. به نظر هلند اساس و هدف نظام حق اختراع، دادن پاداش به مخترع در قبال مشارکت در ارتقای علم است که این پاداش به صورت حق انحصاری بهره‌برداری از اختراع خود را نمایان ساخته است، بدین شکل می‌توان گفت قابلیت اجرایی در مورد فعالیت‌های شخصی و غیر تجاری را ندارد (WIPO 1, 2004, p. 388)؛ از این رو، بهره‌برداری‌های شخصی، محدود، و آزمایشگاهی، منصرف از موضوع انحصار تجاری دارنده حق اختراع بوده و در حقیقت، بهره‌برداری از اختراع نیست (Colston, 1999, p. 127).

اما در مورد استثنای استیفای حق گوئیم چون دارنده حق پس از اولین فروش مصداق مادی اختراع به حقوق مادی خود راجع به آن مصداق رسیده است دیگر برایش

حقی باقی نمانده که بخواهد با استناد به آن، از فروش دوباره آن مصداق توسط خریدار اول به خریدار ثانی نیز بهره‌ای مادی ببرد یا اینکه بخواهد برای رسیدن به حداکثر سود، شروطی را برای خریدار اولیه در هنگام قرارداد فروش ذکر کند که بطور مثال خریدار مجبور شود آن مصداق را با حداقل قیمتی که دارند، آنرا شرط کرده به نفر دوم بفروشد؛ از این رو، به نظر برخی کشورها همچون کانادا و بلاروس، یکی از مبانی استیفای حق، منع پاداش دهی دوباره برای اختراع واحد است که عملی غیر منصفانه محسوب می‌شود (WIPO 2, 2014, p. 3).

محدوده‌ی نوع دوم که محدودیت مدت انقضای حق یا همان اتمام مدت حمایت از حق اختراع نام دارد را می‌توان در استثنای فراهم آوردن مقدمات بهره‌برداری مشاهده کرد. استرالیا معتقد است که فرآیند انجام اقدامات مقدماتی مانند کسب مجوزهای بهره‌برداری و بازاریابی محصول، زمانبر است و اگر قرار باشد پس از مدت انقضای حمایت از اختراع قبلی که در اختراع جدید از آن نیز بهره برده شده است، صورت گیرد، مدت انقضای اختراع قبلی به صورت بالفعل برای دارنده حق اختراع تا زمان انجام فرآیند مذکور گسترش خواهد یافت (WIPO 1, 2014, p. 44).

۱-۵. رضایت ضمنی دارنده حق فکری

در مالکیت فکری همانند مالکیت مادی فرض بر این است که دارنده حق، می‌تواند در هنگام رضایت به انتقال حق یا رضایت به استفاده دیگری از دارنده‌ی مذکور، در برابر این رضایت، مابه ازای مادی متعارف یا مورد توافقی دریافت کند؛ اما در مواردی این رضایت توسط قانون، مفروش انگاشته می‌شود و پذیرش مالکیت فکری را مستلزم پذیرش این فرض در نظر می‌گیرند و بدین صورت، رضایت ضمنی را مقدم بر حقوق مخترع می‌دانند.

در مورد استیفای حق، برخی کشورها معتقدند که تمام شدن حقوق دارنده حق اختراع، بخاطر رضایت ضمنی (Implied License) خود دارنده است نه اینکه استثنایی از بیرون بر آن تحمیل شود. به عبارت دیگر، در حقوق اختراعات، در فرضی که مخترع یک نمونه از اختراع خود را به دیگری واگذار می‌کند در واقع به طور ضمنی

اجازه داده است که او و ایادی بعدش از آن استفاده کنند و اعمال این افراد نقض حق تلقی نمی‌شود (میرحسینی، ۱۳۹۱، ص ۲۷۰). اگر بخواهیم نگاهی به نظرات کشورها و وضعیت پذیرش این مبنا در جهان بیندازیم باید گفت اتحادیه اروپا به واسطه پذیرش دکترین «اجازه ضمنی» برای کالایی که در بازار اتحادیه اروپا عرضه شده است به استیفای منطقه‌ای روی آورده است (میرحسینی، ۱۳۸۷، ص ۲۵۲). کانادا نیز این دکترین را در رویه قضایی خود دارد. در حقوق انگلیس، در گذشته این دکترین وجود نداشت و مخترع می‌توانست هر گونه محدودیتی در مورد فروش یا بهره‌برداری به عنوان شرط فروش کالاها یا فرایندهای دارای حق اختراع مقرر کند؛ البته این تنها یک مقرره داخلی بود و در مورد ارتباط با دیگر کشورهای اتحادیه اروپا، این مقرره به دلیل پذیرش و اعمال دکترین استیفای منطقه‌ای قابلیت اجرا نداشت (Colstone, 1999, p. 128). در نهایت با اصلاحات جدید این مقرره حذف گردید و تابع مقررات اتحادیه شد.^۱ بدین شکل، دکترین اجازه ضمنی در انگلیس نیز مُجری است (WIPO 4, 2014, p. 6).

البته بر پذیرش این مبنا در مورد استثنای استیفای حق اشکالی عمده وارد است. اگر بپذیریم که دارنده حق به تمام شدن حق خود رضایت ضمنی داشته چگونه می‌توانیم استیفای حق را یک استثنا بدانیم؟ زیرا مفروض انگاشتن یک موضوع، می‌تواند با امارات مخالف یا شروط معارض، برطرف گردد حال آنکه در غالب کشورها، این مورد به عنوان یک استثنای غیر قابل تعرض مطرح شده است و حتی در کشورهای مذکور نیز از همین قرار است؛ از این رو، به نظر می‌رسد که در پذیرش این مبنا با اشکال بنیادین رو برو باشیم.

۱-۶. امنیت اقتصادی

راس هرم امنیت به امنیت اقتصادی اختصاص دارد. در موضوع مالکیت فکری، این اختلال در امنیت اقتصادی زمانی امکان پذیر است که وضعیت اقتصادی جامعه بخاطر انحصار شکل گرفته از سوی دولت برای دارنده گواهی حق اختراع با چالش مواجه شود. می‌دانیم که پیشرفت‌های بشری امروز جهان، غالباً ناشی از توسعه فناوری است؛

1. UK patent law, article 60.

بر این اساس، امروزه کشورها به دو گروه کشورهای توسعه‌یافته و توسعه‌نیافته (یا کمتر توسعه یافته) تقسیم شده‌اند.^۱ پیشرفت اقتصادهای قوی و نوظهور کنونی جهان، وابستگی عمیق به پیشرفت تکنولوژی در این کشورها دارد. بدین صورت جایگاه مخترعان و محققان در حیات اقتصادی کشورها اهمیت می‌یابد.

آنچه که امنیت اقتصادی را فراهم می‌آورد رفاه عمومی است. اگر این عنصر در خطر قرار گیرد موجودیت جامعه به خطر می‌افتد. در نظام کامن‌لا که نگاهی ابزارگرایانه به حقوق فردی دارد و اصل را بر منفعت اجتماعی می‌نهد مالکیت فکری سالها با مشکل مواجه بود. برای مثال در انگلیس زمانی که قانون انحصارات^۲ برای اولین بار تصویب شد، بخش اول آن اینطور نشان می‌داد که امتیازات انحصاری کارکرد مورد نظر یعنی ارتقای نفع عمومی را برآورد نکرده و از این رو، همه حقوق انحصاری را مخالف با قوانین این حوزه دانسته و آنها را الغا کرد (دراوس، ۱۹۹۶، ص ۱۴۸)؛ اما امروزه در انحصار مالکیت فکری که انحصاری شناخته شده است محدوده‌های خاصی که با نفع عموم و به تبع آن رفاه عمومی در تضاد شدید است، باید مورد توجه بیشتری قرار گیرد و محدود گردد.

به عنوان نمونه محقق برای اختراعات جدید، نیاز به تحقیق روی اختراعات قبلی و یا استفاده از آنها دارد تا به اختراعی جدید دست یابد. اگر محقق در هر لحظه نگران این مساله باشد که ممکن است وسایل مورد استفاده اش دارای حق اختراع باشند و مالک آن این اجازه را بعداً به محقق ندهد که بر روی آن کار کند، این ترس و نگرانی باعث می‌شود که هیچگاه تحقیق رشد نکرده و بدین شکل اقتصاد کشورها، خصوصاً کشورهایی که منابع زیرزمینی وسیعی ندارند، با مخاطره روبرو خواهد شد. به همین جهت، استثنای استفاده آزمایشی یا تحقیقاتی پذیرفته شد تا این نگرانی را برطرف ساخته و جلوی توقف اقتصاد کشورها را بگیرد. از نظر صربستان و مکزیک، امنیت اقتصادی در مورد استفاده مقدم نقش مهمی دارد به این جهت که در صورت عدم

۱. اگرچه مقصود از توسعه، توسعه سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی است اما غالباً مفهوم توسعه یافتگی در مورد اقتصاد بکار می‌رود.

۲. مصوب ۱۶۲۳ م.

حمایت از مبدع نخستین، سرمایه‌گذاری‌ها دچار اشکال شده و انگیزه مدنظر از بین می‌رود (WIPO 1, 2014, p. 356).

استثنای دیگری که به نظر می‌رسد یک استراتژی صنعتی بهینه برای حرکت ایران به سمت توسعه صنعتی باشد صنعت کشاورزی است که بخش بزرگی از سرزمین ایران را به خود اختصاص داده است. بدین منظور می‌توان از استثناء «بهره‌برداری کشاورزان یا تولیدکنندگان (breeders) از اختراعات ثبت شده» در قانون استفاده کرد. این استثنا به تولیدکنندگان گونه‌های گیاهی و جانوری این اجازه را می‌دهد که بدون اجازه دارنده حق اختراع این گونه‌ها، از آنها برای تولیدشان استفاده کن (Prifi, 2015, p. 61). کالاهایی چون محصولات کشاورزی برای کشوری که در معرض تحریم‌های ضدبشری فراوان از سوی برخی قدرتهای جهانی قرار دارد یک کالای استراتژیک تلقی می‌شود که نبودش باعث مشکلات اقتصادی فراوانی است. پذیرش این استثنا در صورتی منافع ملی ایران را تامین می‌کند که بجای تبدیل شدن به وارد کننده صرف این محصولات، به بهره‌گیری از این استثنا در مزارع کشاورزی کشور پردازیم تا محصولاتی با مصرف بهینه تر منابع و با حداکثر تولید، ایجاد کنیم؛ البته نباید از نظر دور داشت که زیرساختهای بالقوه و بالفعل ایران در زمینه کاشت و ایجاد ارقام جدید گیاهی، از توان بالنسبه بالایی برخوردار است؛ اما این در شرایطی است که بتوان این قدرت را با ورود به بازارهای جهانی و دریافت ارز، تقویت بخشید که تحریم‌های بین‌المللی یا تحریم‌های یکجانبه آمریکا باعث می‌شود نتوانیم به درستی از این فرصت بهره‌گیریم و از این رو، باید یا این استثنا را بطور کلی بپذیریم تا مجبور به حمایت یکطرفه از ارقام گیاهی خارجی نشویم یا اینکه از حمایت از ارقام ثبت شده در خارج دست برداشته و با قدرت به حمایت از ارقامی پردازیم که برای اولین بار در ایران به ثبت می‌رسند.

۱-۷. مبانی اقتصادی - حقوقی دیگر

برخی مبانی به این دلیل که جز یک یا دو استثنا را در بر نمی‌گیرند بهتر است که بصورت مستقل مطرح نگردند اگرچه می‌توان از آنها برای شناخت و تصور استثنائات جدید نیز بهره برد.

برای مثال یکی از مبانی مهم در استثنای استفاده مقدم، «حمایت از جایگاه اقتصادی تصرف سابق» است که از ماده ۳۶ معاهده حق اختراع اتحادیه اروپا گرفته شده است. کشورهای چوآن آلمان، مجارستان و ایتالیا این مبنا را اینگونه تشریح می‌کنند که شخص سابق برای اختراع مذکور و بهره‌برداری از آن متحمل سرمایه‌گذاری با حسن نیت شده است و ایجاد ارزش کرده است. حال نباید از طریق ثبت اختراع توسط دیگری آن هم پس از ایجاد اختراع، سرمایه‌گذاری مذکور بیهوده شده و ارزشی که قانوناً ایجاد شده است از بین برود (WIPO 1, 2014, pp. 207, 263, 276). اگر به این تصرف سابق اهمیت داده نشود ایجاد بی‌اعتمادی در بین مخترعان می‌کند و سرمایه‌گذاران نیز در چنین مواردی به این علت که رویه‌ای ناعادلانه در پیش روی خود می‌بینند و چون پیش بینی می‌کنند با از دست دادن سرمایه خود، دچار مشکلاتی بشوند انگیزه‌شان تا حد زیادی در مورد سرمایه‌گذاری در اختراعات از بین خواهد رفت. همچنین در صورتی که این سرمایه‌گذاری، مورد توجه قانون‌گذار قرار نگیرد و نخواهد چنین تسهیلاتی را برای استفاده‌کننده قبلی مقرر می‌کند، برای اقتصاد ملی نیز زیانبار خواهد بود خصوصاً در مورد کشورهای در حال توسعه که بخش صنعتیشان هنوز سست و بی‌بنیان است و به سرمایه‌گذاری‌های کلان نیاز دارد.^۱

برای توجیه استثنای استفاده مقدم می‌توان به «اصل احترام به کار» نیز استناد کرد که باعث «تحدید سیستم نخستین ثبت» (first to file) می‌شود. برخی کشورها معتقدند مبنای احترام به کار مخترع که به عنوان مبنای پذیرش سیستم حق اختراع بیان می‌شود اصلی بنیادین است که نباید توسط خود سیستم حق اختراع نقض گردد بدین صورت که مخترع اولی اگر از طریق ثبت زود هنگام تر مخترع دوم، از استفاده از این دارایی فکری خود به کلی منع شود مبنای بنیادین احترام به کار با چالش روبرو می‌شود؛ از این رو، استثنای استفاده مقدم سر بر آورده و مبنای کار را دوباره بعنوان شاخصی در تعدیل

۱. البته عده‌ای در پاسخ به این استدلال که حذف یا کاهش محدوده استثنائات به کاهش انگیزه مخترع می‌انجامد اینطور پاسخ داده‌اند که سازکارهای دیگری نیز به عنوان نظام‌های جایگزین حق اختراع وجود دارد از جمله مشوق‌های مالیاتی، نظام پاداش و به خصوص گسترش نظام مدل‌های کاربردی (Abramowitz, 2003).

ساختار مالکیت فکری، مطرح می‌کند. ژاپن معتقد است که این استثنا از آثار سیستم نخستین ثبت است؛ بدین صورت که اگر این سیستم اجرا شود انصاف نیست که نخستین استفاده کننده تنها به این دلیل که دیگری آن اختراع را ثبت کرده از حقیقت محروم گشته و دچار زیان شود (WIPO 1, 2014, p. 288). در مقابل، فرانسه آنرا ناشی از سیستم اولین درخواست (first to apply) می‌داند (WIPO 1, 2014, p. 176). مکزیک نیز در همین رابطه، اصل «نخستین در زمان، نخستین در حق» را مبنای این استثنا دانسته است (WIPO 1, 2014, p. 356).

۲. مبانی فرهنگی - اجتماعی - سلامتی

از پیش شرط‌های توسعه همه جانبه یک کشور، این است که بتواند در عین حفظ فرهنگ اصیل خود، فرهنگ موجود را غنی سازد. غنی‌سازی و پرورش فرهنگ یک کشور به عوامل زیادی بستگی دارد که از جمله آنها، ارتقای دانش عمومی، ترویج خلاقیت در افراد ملت و ایجاد اعتماد بنفس در میان مردم است. از طرفی همبستگی اجتماعی نیز نقشی بسزا در پیشرفت ملتها ایفا می‌کند که نیاز به توجه به چنین مقوله‌ای را روشن می‌سازد. همچنین یکی از حقوق بشر نسل اول، «حق بر سلامتی» است^۱ که در صورت وجود حق انحصاری مالکیت فکری، حق مذکور در مواردی در مورد عموم جامعه با مانع روبرو خواهد شد. با توجه به اینکه مبنای سلامت، قوی‌تر و بنیادین‌تر از مبانی شکل دهنده مالکیت فکری دانسته شده است ماده ۸ تریپس بهداشت عمومی را از دلایلی می‌داند که کشورها به استناد آن می‌توانند تدابیری را برای جلوگیری از سوءاستفاده از حق مالکیت فکری، در قوانین ملی خود بگنجانند. در خلال موارد زیر، مبانی این سه حوزه که بر هم تاثیرگذارند ذکر می‌شود.

۲-۱. ارتقای سطح آگاهی‌های عمومی و دسترسی به دانش

می‌توان توزیع هر چه وسیعتر اطلاعات در سطح جامعه را برای فراهم آوردن امکان

1. Right to Health (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR), Art. 12.1)

مشارکت شهروندان در فعالیتهای اجتماعی، از جمله پیش شرطها و شاخص‌های تحقق دموکراسی دانست (شاگری، ۱۳۹۱، ص ۱۱۵)؛ اما مالکیت فکری در اینجا، کالایی عمومی را به کالایی شخصی تبدیل می‌کند، بدین صورت که فکری که در دسترس همه هست و همه می‌توانند از آثارش بهره ببرند را تنها مختص به یک نفر کرده و باقی باید با اجازه او از آثار آن فکر استفاده کنند که این باعث کاهش دسترسی به دانش و اطلاعات می‌گردد (Rodrigues Jr, 2012, p. 12). در مقام رفع این تزاخم، با حفظ این دارایی فکری انحصاری، بر حقوق وی حدهایی می‌زنیم تا قابل جمع با مبنای رشد آگاهی‌های عمومی باشد.

استثنای استفاده آزمایشی که در یکی از استثنائات پذیرفته شده در بند ج بخش ۳ ماده ۱۵ قانون ثبت اختراعات، علایم تجاری و طرح‌های صنعتی ایران مصوب ۱۳۸۶^۱ به عنوان یکی از استثنائات بهره‌برداری از حق اختراع بیان شده است، این اجازه را به شخص ثالث می‌دهد که بدون درخواست اجازه از دارنده حق اختراع از اختراع وی استفاده کرده یا روی آن آزمایش و تحقیق کند؛ البته این مجوز زمانی داده می‌شود که این اعمال با هدف دسترسی به دانش و به صورت آزمایشی بوده و با اهداف تجاری نباشد. این استثنا می‌تواند شامل تولید یا استفاده از محصول یا فرایند شود. بسیاری از کشورها بدان دلیل استثنائات بهره‌برداری شخصی و نیز استفاده آزمایشی را پذیرفته یا در قوانینشان تقویت کرده‌اند که دسترسی به ممنوعیت‌های مربوط به دانش را که سابقاً خارج از نظام حق اختراع بود تضمین کنند (Bently, 2010, p. 31)؛ برای مثال تحقیق و پژوهش، قبل از ابداع نظام مالکیت فکری، آزاد بود؛ اما با ابداع آن، محقق برای دسترسی به اطلاعات اختراعات باید اجازه مخترع را بگیرد که به وسیله استثناء استفاده آزمایشی این آزادی در دسترسی به اطلاعات به محقق باز می‌گردد تا در حوزه‌های مختلف علمی به پژوهش بپردازد.

البته در مورد قلمروی استثنای بهره‌برداری شخصی بین کشورها، اختلاف وجود دارد به این نحو که الجزایر، تنها شرط این استثنا را محدود بودن به اهداف غیر تجاری

۱. ازین به بعد «قانون ثبت اختراع» خوانده می‌شود.

می‌داند، چنین، اهداف «ساخت یا بازرگانی» را محدود و ممنوعه در این رابطه می‌پندارد و نروژ بهره‌برداری «تجاری یا عملیاتی» را از قلمرو استثنا، جدا کرده است (WIPO 2014, p. 4)؛ البته بحث در این مورد نیز مناقشه برانگیز است که آیا تنها غیر تجاری بودن هدف، کافی است^۱ یا اینکه شخصی بودن هدف از استفاده را نیز شرط می‌دانیم؟^۲ این استثنا در حقوق ایران برای اختراعات به رسمیت شناخته نشده است؛ اما با توجه به پذیرش آن در ماده ۴۵ طرح مالکیت صنعتی به نظر می‌رسد مورد توجه حقوقدانان قرار دارد.

۲-۲. رفع موانع بروز خلاقیت و تحقیق و توسعه فناورانه (R&D)

در اسلام تاکید فراوانی بر تفکر و تدبر در جهان شده است که نشان از اهمیت تحقیق و اندیشه دارد.^۳ دولت‌ها نیز غالباً به این خاطر حق فکری را به مخترع می‌دهند که با ایجاد انگیزه در وی، خلاقیت در او تشویق شده رشد کند. این مبنا از مبانی مهمی است که غالباً در کشورهای منفعت‌گرا، توجیه‌گر برخی استثنائات شاخص است؛ بدین دلیل که در این کشورها برعکس کشورهای رومی ژرمنی، نظام مالکیت فکری و خصوصاً حق اختراع، وسیله‌ای برای رسیدن به هدف والاتر که همان رشد علم و پیشرفت فناوری و رشد اقتصاد است می‌باشد که از طریق حمایت از مخترع حاصل می‌شود (حکمت نیا، ۱۳۸۷، ص ۲۶۳). در چنین نظامی، وسیله نباید مانعی برای هدف اصلی محسوب شود؛ از این رو، باید طوری وسیله را کنترل کرد که بیشترین منفعت حاصل گردد و برآیند ضرر و منفعت، مثبت باشد. این مبنا می‌تواند از جهتی فرهنگی و از

۱۴۳

1. Section 3(3)(1) of the Patents Act of Finland

2. Article 53(a) of Decision 486 of the Commission of the Andean Community

۳. امیرالمومنین می‌فرماید: «حکمت گمشده هر مومن است» (غرر الحکم، کلمه ۱۸۵۴، فصل ۱۱/۳۰)؛ البته توصیه اسلام به تفکری است که منتج به شناخت خدا و معاد شود و از این رو، در آیه ۱۰۳ سوره مبارکه کهف می‌فرماید: «می‌خواهید شما را به زیان کارترین مردم آگاه سازم؟ زیان‌کارترین مردم آنها هستند که عمرشان را در راه حیات دنیای فانی تباه کردند و به خیال باطل می‌پنداشتند که کار نیکویی می‌کنند.» از این رو، بحث بر سر این مناقشه مبنایی که آیا اسلام با رقابت شدید موجود در اقتصاد متعارف و به تبع آن، استثنای مالکیت فکری برای کسب حداکثر سازی سود شخصی که منتج به منفعت حداکثری جامعه می‌شود موافقت کامل دارد یا خیر ادامه دارد.

جهت دیگر اقتصادی باشد و تفکیک آن، دشوار است.

اگرچه عده‌ای معتقدند شیوه‌های دیگری نیز وجود دارد که نیاز نباشد از انحصار برای ضد انحصارگری استفاده کنیم (Adelman and others, 2009, p. 29)؛ اما با فرض پذیرش انحصار حقوق مالکیت فکری، اگر در جایی مشاهده شود که این حق انحصاری جلوی خلاقیت مذکور را گرفته است، دولت‌ها با قدرت جلوی این انحصار می‌ایستند؛ البته نحوه برخورد کشورها با این قضیه، به میزان توسعه یافتگی نیز مربوط است. به عنوان مثال در استثنای استفاده مقدم روسیه بر این اعتقاد است که باید از ابداع موازی اشخاصی که به هر دلیلی مانند عدم آگاهی یا عدم توانایی مالی نتوانسته یا نخواستند ابداعشان را در زمان مناسب ثبت کنند تشویق به عمل آورد تا روحیه خلاقیت در او نزع بگیرد و رشد کند (WIPO 1, 2014, p. 539). این موضوع، بسیار مهم است که اگر از اختراع شخص سابق هیچ گونه حمایتی نشود به راحتی می‌تواند روحیه خلاقیت را در او از بین ببرد در حالیکه یکی از مهم‌ترین اهداف ایجاد نظام مالکیت فکری، ترویج خلاقیت و تحقیق بوده است. از سویی برخی معتقدند که این استثنا برای ارضای حس کنجکاوری افراد است؛ البته تا جایی که تجاری نباشد (Johnson, 2003, p. 499). ناگفته نماند که استثنای استفاده مقدم تنها برای کشورهایی قابل اعمال است که سیستم «اولین ثبت» را برگزیده باشند؛ اما در کشورهایی همچون آمریکا و فیلیپین که سیستم «نخستین اختراع» (First to invent) قانونی است، این محدودیت مبنای علمی و عملی نخواهد داشت (صالحی ذهابی، ۱۳۸۸، ص ۳۰۰). زیرا استفاده کننده قبلی نیز می‌تواند با اثبات مقدم بودن در اختراع، آن را به ثبت برساند و از آن بهره‌برداری کند اگرچه قبل از او کسی آن را به ثبت رسانیده باشد.

در مورد استثنای استفاده آزمایشی، دو هدف دنبال می‌شود؛ اول در مورد پژوهش - گران که وجود حق انحصاری بهره‌برداری برای مخترع، دارنده حق اختراع و لیسانس گیرنده، در دیگر پژوهشگران ایجاد یاس و ناامیدی می‌کند و مجبور خواهند شد زمان زیادی را برای کشف راه حل‌های کپی کردن بدون نقض قانون ببانند (Adelman and others, p. 30)؛ به خصوص در مواردی مانند داروسازی که به هزینه‌های فراوان نیاز

داشته و نقش پررنگ آن در رشد رفاه بهداشتی مشخص است. هدف دوم در مورد سرمایه‌گذاران است، که از مهم‌ترین ارکان مدیریت مالکیت فکری هستند. وجود این استثناء آنها را متمایل به ورود به بخش تحقیق و توسعه می‌کند (Rodrigues Jr., 2012, p. 179).

اگرچه این توجیه که استثنای استفاده آزمایشی می‌تواند راه حلی برای ابزار قرار گرفتن حق اختراع جهت مسدود شدن تحقیقات باشد بین کشورهای توسعه یافته و غیر توسعه یافته مورد اختلاف است (IIP Bulletin 2005, p. 34)؛ اما این مساله تا آن اندازه مورد توجه است که بعضی معتقدند برای ترویج نوآوری باید جلوی مالکیت فکری ایستاد و نگذاشت که آزادی مردم را بطور کلی محدود کند. در این زمینه برخی گویند: مالکیت فکری صرفاً تکنیکی است که بسیاری از گروه‌های قدرتمند از آن استفاده می‌کنند تا با هدف ارتقای جایگاه و افزایش ثروت خود، اطلاعات را کنترل کنند (Martin, 1995, p. 21) همین نگاه باعث شده الجزایر معتقد به توسعه اقتصادی از طریق ارتقای تحقیقات علمی باشد و قرقیزستان از طریق پذیرش این استثنا، و به تبع آن تشویق خلاقیت در مبدعان، به حمایت و توسعه علم و فناوری بیندیشد تا بتواند تولید ثروت کند (WIPO 1, 2014, pp. 13, 301).

مکزیک از این مبنا در استثنای استفاده شخصی بهره برده است (WIPO 1, 2014, p. 353) و البته به نظر می‌رسد که این استثنا خود در راستای اهداف ایجاد حق اختراع می‌باشد چون وقتی شخص بتواند پس از مالکیت مصداق اختراع بر روی آن، تحقیق کند و باعث پیشرفت در تکنولوژی شود نظام مالکیت فکری را در عین عدم نقض معنادار آن، به اهداف عالی خود رسانیده است. در کنار ارتقای ابداعات، انتقال و نشر آن نیز این پیشرفت در فناوری و اقتصاد را به همراه خواهد داشت.

۲-۳. امنیت علمی، شغلی و مصرف

اگر با دید خطی به مبحث امنیت بنگریم، امنیت شاخه‌های مختلفی دارد. امنیت سیاسی، امنیت نظامی، امنیت اقتصادی، امنیت اجتماعی و امنیت فرهنگی مهم‌ترین ارکان امنیت در یک جامعه هستند که خود شاخه‌های فرعی دیگری نیز دارند. نمی‌توان اجازه داد که

حقوق انحصاری باعث سوداگری شده و یک یا چند رکن از این ارکان پنجگانه را با مخاطره روبرو سازد. در این صورت ناچار خواهیم بود برای حفظ این ارکان امنیت، در برابر حقوق انحصاری مخترع بایستیم و آن را حد زنیم. امنیت علمی و شغلی در جامعه از مواردی است که سبب حفظ ارکان پنجگانه امنیت خواهد بود. در این زمینه هر گاه حقوق اختراع سبب نقض آن شود با استثنائاتی که در ذیل اشاره می‌شود محدوده‌ای برای اعمال حق در نظر خواهیم گرفت.

در مورد استثنای استفاده آزمایشی باید توجه داشت که هر اختراعی که تولید می‌شود بر پایه دانش پیشین است، بدین جهت اگر استفاده از اختراع دارای گواهی‌نامه، برای محققان بدون اجازه مخترع ممنوع باشد ممکن است مانع فرایند تحقیق و توسعه شود و پیشرفت علمی و صنعتی و تجاری، را شاهد نباشیم. بنابر این مبتکران نباید از ترس نقض حق اختراع دست از فعالیتهای آزمایشی نوآورانه بردارند. از جهت دیگر در مورد استثنای فراهم‌آوری مقدمات بهره‌برداری، دسته‌ای از کشورها اعتقاد دارند که این استثنا برای کشورهایی که هم اکنون مشغول صادرات دارو هستند، ایجاد اشتغال چشمگیری کرده و باعث ارتقای صادرات نیز شده است.^۱ پس برای کشوری چون ایران که در عین مشکل شدید کمبود اشتغال که باعث ایجاد رکود چندین ساله شده است، در زمینه داروسازی نیز دارای قدرت بالقوه هست این استثنا می‌تواند یک تکنیک خوب برای ایجاد اشتغال و درآمد زایی باشد. همچنین استثنای بهره‌برداری کشاورزان و تولیدکنندگان از جهت امنیت شغلی نیز بسیار مهم است زیرا با ورود بذره‌های اصلاح ژنتیک شده به بازار، کشاورزان حتی در حفظ منبع درآمد خود نیز با مشکل روبرو خواهند شد درحالی‌که که بخش عمده‌ای از جمعیت ایران، فن دیگری جز کشاورزی را نمی‌دانند و انحصار بسیار سخت برای مخترع، یک بحران شغلی ایجاد می‌کند.

باید متذکر شد از آنجا که در حوزه مقدمات ثبت اختراع و نیز دریافت مجوزها، در ایران فرایندی بسیار خسته‌کننده و طاقت‌فرسا حاکم است به نظر می‌رسد هنوز با نقطه مطلوب در زمینه امنیت علمی فاصله زیادی داریم و البته یکی از مواردی که می‌تواند

۱. کشور هند در این میان سرآمد است.

به روند تغییر وضعیت، سرعت بخشد استثنای مذکور می‌باشد. این تذکر را نیز باید داد که امنیت شغلی، یک امنیت همه‌جانبه ایجاد می‌کند و از جمله باعث کاهش جرایمی چون سرقت می‌شود؛ از این رو، باید روی منابعی که نزدیکترین راه برای ایجاد شغل هستند توجه بیشتری کرد تا ناهنجاری‌های اجتماعی ناشی از کمبود شغل، بنیان‌های اجتماعی کشور را متزلزل نکند.

یکی دیگر از مواردی که بیشتر در زمینه امنیت اجتماعی و سلامت مورد بحث قرار می‌گیرد امنیت مصرف است. زمانی که شخصی کالایی می‌خرد باید مطمئن باشد که کالای خریداری شده همان چیزی است که مد نظرش بوده است، معیوب نبوده و تفاوت خاصی با آن چیزی که می‌خواسته بخرد نداشته باشد. استثنای استفاده آزمایشی به ما کمک می‌کند که به این اهداف دست یابیم. باید توجه داشت که استفاده آزمایشی از سوی دو شخص ممکن است صورت گیرد. اول از سوی مخترع دیگر که می‌خواهد با تحقیقات علمی روی محصول، اطلاعاتش را کامل کرده یا محصول دیگری بسازد. نفر دومی که می‌تواند به استفاده آزمایشی دست بزند، مصرف کننده است. خریدار باید اطمینان یابد که محصول ابداعی که می‌خواهد بخرد باب میل اوست. روسیه و کره جنوبی معتقدند خریدار قبل از خرید یا گرفتن لیسانس اختراع باید خود را راضی کند که ویژگی‌های اختراع مورد نظر، همان چیزی است که او به آن علاقه دارد (WIPO, 2014, p. 3).

۲-۴. تضمین دسترسی به دارو

در بین نهادهای حقوق بشری، مسئله تعارض حق اختراع با حقوق بشر، تقریباً به طور کامل بر تأثیر حق اختراع بر دسترسی به داروها متمرکز شده است (حبیبی مجنده، ۱۳۹۴، ص ۴۰۷). فرض کنید شخصی به علت بیماری خاصی که دارد به داروی خاصی نیاز پیدا کند که در کشور یافت نمی‌شود یا به علل دیگری مانند قیمت، انحصار دارنده حق اختراع دارو، این اجازه را به بیمار نمی‌دهد که به داروی مورد نیازش دست یابد. بیمار باید در اینجا مورد حمایت قانون قرار گیرد تا سلامت جسمی و روحیش فدای حقوق مادی دارنده یا گسترش دانش ناشی از وجود انگیزه در مخترع برای انحصارات

بیشتر نگردد. استثنای «تدارک فوری داروهای تجویز شده» به همین دلیل، قلمرو حقوق انحصاری اختراع را محدود کرد.^۱ زمانی که دارویی خاص در کشور وجود ندارد و بیماری بنا بر تجویز پزشک نیاز فوری به داروی مذکور دارد اگر بخواهیم فرایند حق اختراع را طی کنیم گاهی به بیمار ضررهای جبران ناپذیری وارد خواهد شد؛ از این رو، کشورها سعی میکنند در قالب یک استثنا بر حق اختراع، در اینجا این حق را به بیمار بدهند که بطور موردی این دارو را از خارج با تجویز پزشک وارد کرده و مصرف کند یا اینکه دارو با تجویز پزشک توسط داروساز سریعاً برای آن شخص تولید شود تا بیمار از طریق دست‌یابی به دارو، درمان یافته و از ضررهای بعدی جلوگیری شود. اینکه افراد بتوانند بدون وجود موانع ساختگی، به داروهای ضروری دست یابند باعث می‌شود در بسیاری موارد که بیماری فراگیری مناطق مختلف کشور را با خطر سریان و انتقال بیماری روبرو می‌کند، بتوان با اقدام سریع جلوی پیشرفت آنرا گرفت بدون اینکه نیاز به نقض گسترده حق مخترع آن دارو شود. برخی کشورها همچون لهستان استثنای استیفای حق را نیز بر این مبنا پذیرفته‌اند و آنرا جزیی از نفع عمومی می‌دانند (WIPO 2014, p. 2).

۲-۵. تسهیل اجرای فعالیتهای پزشکی

گاهی مبانی بهداشتی، بنیادین است؛ مانند رفع موانع تحقیق و توسعه جهت توسعه هر چه سریعتر داروها و تجهیزات پزشکی و گاهی کاربردی و کوتاه مدت مانند تسریع در فرایند دست‌یابی بیمار به این داروها و تجهیزات. حال می‌توان تعارض را در هر دو مورد با مبانی اعطای حق اختراع مشاهده کرد چنانکه این حقوق برای ایجاد انگیزه در مخترع برای تشویق به افشای بیشتر دانش اعطا می‌شود. در اینجا پذیرش انحصار در مالکیت فکری گاهی به ضد اهداف اولیه ایجاد خود مبدل شده و مانع تحقیق و توسعه یا دسترسی بیماران به داروها و تجهیزات می‌شود که نمونه آن زمانی است که دارنده حق اختراع این اجازه را ندهد.

در مورد مبانی تسریع در فرایند دست‌یابی بیمار به داروها و تجهیزات، یکی از

۱. البته استثناء مهم دیگر در این رابطه، مجوزهای اجباری است که از بحث مقاله خارج است.

استثنائات، «اقدامات موقتی دارویی» است که در آن، هرگاه دارویی خاص در کشور وجود نداشته باشد و بیماری بنابر تجویز پزشک نیاز فوری به داروی مذکور دارد اگر بخواهیم فرایند حق اختراع را طی کنیم گاهی به بیمار ضررهای جبران ناپذیری وارد خواهد شد؛ بنابراین کشورها سعی می‌کنند در غالب یک استثنا بر حق اختراع، در اینجا این حق را محفوظ می‌دارند که به صورت نسخه ای، این داروها در داخل تولید شوند تا بیماران خاص آنها را مصرف کنند تا از طریق دستیابی به دارو، درمان یافته و از ضررهای بعدی جلوگیری شود. این استثنا از مواردی است که اگرچه در قانون فعلی پذیرفته نشده است اما در بند ۸ ماده ۴۵ طرح جدید حمایت از مالکیت صنعتی دیده می‌شود. یکی از نکاتی که در این استثنا باید مورد توجه قرار گیرد این است که تا زمانی که یک پزشک، استفاده از یک داروی خاص را تجویز نکند نمی‌توان از استثنای مذکور برای نقض قانونی حق اختراع استفاده کرد و بدین صورت تنها زمانی از قلمرو اختیارات دارنده حق اختراع خارج می‌شویم که تجویز دارو از طرف پزشک صورت گرفته باشد. آلمان و ایتالیا اینطور استدلال میکنند که این استثنا به پزشکان و تکنسین‌ها این اجازه را می‌دهد که در تجویز داروها به صورت موردی که باعث ارتقای سلامت است خارج از دایره حق اختراع، با آزادی کامل عمل کنند (WIPO 7, 2014, p. 2)؛ البته آلمان این استثنا را تنها در مورد انسان‌ها نیست که مجاز میداند بلکه معتقد است باید این استثنا را در مورد درمان حیوانات توسط دامپزشکان نیز اجرا کرد (WIPO 1, 2014, p. 206). پس دامپزشکان نیز در این استثنا همانند پزشکان هستند؛ البته این حکم تنها مربوط به آلمان و چند کشور دیگر است و در دیگر کشورها مجری نیست.

۳. مبانی فقهی

پس از بررسی مبانی نظری و فلسفی استثنائات بهره‌برداری از حق اختراع در بخش اول و دوم این تحقیق، در این بخش به آن دسته از مبانی استثنائات بهره‌برداری می‌پردازیم که ریشه در فقه اسلام داشته و متمایز از مبانی موجود در قوانین دیگر کشورها و معاهدات است که صرفاً مبتنی بر تجربه می‌باشند.

۳-۱. قاعده لا ضرر

قاعده لا ضرر در اصل ۴۰ قانون اساسی، ذکر شده که مستند به کتاب و سنت است (قهرمانی، ۱۳۸۴، ص ۱۱۴). معنا و مفهوم این قاعده از حدیث مشهور «لا ضرر و لا ضرار فی الاسلام» اخذ شده است. برای تبیین مفهوم این قاعده چندین نظر بین فقها مطرح گشته است که یکی از نظرات مشهور در این باب این است که مفاد این قاعده حکم ضرری را نفی می‌کند (بجنوردی، ۱۳۸۲، ص ۲۱۶). بدین معنی که هر جا که حکمی وجود داشته باشد که باعث ایجاد ضرر در مال، نفس یا آبروی کسی شود شرع، آن حکم را مرتفع دانسته و حکم برداشته می‌شود؛ از این رو، می‌توان از این قاعده در ایجاد استثنائاتی که باعث برداشتن حکم حمایت انحصاری مالکیت فکری در موارد خاص برای جلوگیری از ضرر به عموم جامعه می‌شود استفاده کرد.

مفاد احکامی که ذیل قاعده لا ضرر قرار می‌گیرد می‌تواند فعل یا ترک فعل باشد. همچنین لازم نیست که ضرر تنها به یک شخص وارد شده باشد بلکه اگر اجتماع انسانی نیز از عمل یا ترک عمل شخصی، زیان ببیند باز هم بحث لا ضرر مطرح خواهد شد.

در اینجا بحث بر سر تعارض بین ضرر به یک شخص (مخترع) از طریق عدم رعایت حقوق ناشی از خلق فکریش و ضرر به عموم مردم ناشی از ایجاد انحصار برای مخترع و کاهش توان عموم در دسترسی ارزان به کالاهای دارای حق اختراع است. اسلام میان ضرر کمتر و ضرر بیشتر، انتخاب ضرر کمتر را می‌پسندد و به آن حکم می‌دهد پس ضرر شخص را بر ضرر عموم باید ترجیح داد (فرحی، ۱۳۹۰، ص ۷۰۸). و بدین وسیله چاره را در محدود کردن حق ناشی از ضرر به شخص مخترع جستجو کرد.

آنچه موضوع این قاعده قرار می‌گیرد و در اصل در پی رفع ضرر به او هستیم می‌تواند متفاوت باشد؛ از یک سو ممکن است به شخص زیان وارد شود مانند عدم امکان بهره‌برداری استفاده‌کننده مقدم پس از ثبت اختراع به وسیله دیگری. در اینجا وی بطور طبیعی دارای حقی شده است که ما از طریق اعتباریات می‌خواهیم حق را از او سلب کنیم. این عمل قطعاً ظلم بوده و برای متصف سابق زیان آور خواهد بود. بدین

دلیل باید این دو را جمع کرده و حداقل امکان بهره‌برداری از حق را به متصرف سابق بدهیم که این نیاز را با تاسیس استثناء استفاده مقدم، حل می‌کنیم. گاهی نیز قاعده لاضرر برای ممانعت از ضرر به اجتماع مانع حکم می‌شود. اگر دارنده حق اختراع مجاز باشد که مانع تحقیقات و آزمایش‌ها بر روی اختراعش شود، جامعه با کاهش سرعت رشد علم و تکنولوژی مواجه خواهد شد که هم از نظر سطح اطلاعات و هم از نظر اقتصادی به ضرر جامعه است؛ از این رو، قاعده لاضرر ورود کرده و جلوی ضرر را با ایجاد آزادی برای محققان و آزمایش‌گران، می‌گیرد تا ضرر به قواعد اسلام استناد داده نشود.

۲-۳. منع دارا شدن بدون سبب (Free riding)

این اصل که به «استفاده بلاجهت»^۱ یا «سواری مجانی» نیز تعبیر می‌شود ناظر به موردی است که شخصی بدون سبب به زیان دیگری دارا شود. این دارا شدن می‌تواند به صورت افزایش اموال شخصی یا کاهش هزینه‌های شخصی متجلی شود (صفایی، رحیمی، ۱۳۹۲، صص ۵۰-۵۱). اگرچه ماده صریحی که بتواند قاعده مذکور را در نظام حقوقی ایران موجه نشان دهد نداریم؛ اما با توجه به آیه ۲۹ سوره نساء^۲ و نیز حدیث علی الید به نظر می‌رسد که اصل ۱۶۷ قانون اساسی، منع دارا شدن بدون سبب در حقوق ایران را به عنوان یکی از اصول حقوقی که ایجاد تعهد می‌کند، می‌شناسد.

ازین استدلال گاهی در توجیه مالکیت فکری بهره برده‌اند چنان که گویند آفریننده فکری، برای این آفرینش هزینه مادی و معنوی زیادی صرف کرده است در حالیکه دیگری می‌تواند با کمترین هزینه آن هم در دنیای کنونی که تقلید از اختراع یا اثر همه جایی و هر زمانی شده است از آن آفرینش فکری بهره‌برداری کند. اعتقاد بر این است که این مبنایی قوی جهت حمایت از مالکیت فکری است؛ اگرچه برخی اساتید، قاعده مذکور را منبع قواعد حقوقی نمی‌دانند و تنها ارزش کاربردی در مقام تطبیق برایش قائلند و بدین صورت عقیده دارند که نمی‌توان نظام مالکیت فکری را از قاعده حقوقی

۱. ماده ۳۱۹ قانون تجارت

۲. لا تاكلوا اموالکم بینکم بالباطل الا ان تكون تجاره عن تراض منكم

استفاده بلاجهت استخراج کرد (حکمت نیا، ۱۳۸۷، ص ۳۳۲).

از طرف دیگر، استفاده بلاجهت گاهی مبنای ورود استثنائات به قلمرو مالکیت فکری شده است زیرا استثنائات در مواردی باعث جلوگیری از افزایش بدون سبب ثروت شخصی دارنده حق اختراع می‌گردد. بطور مثال وقتی قاعده استیفای حق را اجرا می‌کنیم می‌خواهیم جلوی حق فروش مجدد را که باعث کسب مال برای دارنده حق اختراع می‌شود بگیریم. زمانی که مخترع یا صاحب حق اختراع حق فروش مجدد داشته باشد، خریدارِ مصداقِ مادی اختراع باید برای فروش بعدی آن مصداق از وی اجازه بگیرد که راهی آسان برای مخترع جهت دریافت پول یا حقی دیگر از خریدار است که اگر این تصور را بپذیریم طبیعتاً باید حق فروش‌های بعدی را نیز به مخترع بدهیم که به عقیده بسیاری از حقوق‌دانان، ایجاد حقی اضافه بر حق طبیعی و اعتبار شده برای مخترع است زیرا وی با یکبار فروش مصداق اختراع، به منافع حاصل از آفرینش فکری خود دست یافته است و حمایت دنباله‌دار، توجیهی منطقی به همراه ندارد.

۳-۳. سابقه تصرف

در حقوق اسلامی می‌توان به این توجیه دست یازید که اگرچه دارنده حق اختراع، مالکیت خود بر این حق را از طریق ورقه اختراع به دست آورده است اما نمی‌تواند جلوی بهره‌برداری محدود متصرفی که قبل از ثبت آن اختراع از آن استفاده می‌کرده را بگیرد. به این جهت که تصرف قبلی برای وی حقی بوجود آورده که نمی‌توان بدون دلیل موجه از وی گرفت. رابطه تصرف استفاده‌کننده قبلی با حق اختراع مخترع فعلی، در نظام حقوقی ایران، تا حد زیادی شبیه به رابطه متصرف سابق و مالک فعلی یک مال است که اگر مالک سند بر مالکیت بیاورد اما تصرف متصرف، قبل از مالکیت مالک باشد، تصرف مقدم بر مالکیت شناخته خواهد شد. این سبق تصرف، خود مبتنی بر قاعده ید است که گوید «مال برای کسی است که آن را در تصرف دارد» (صدر، ۱۴۰۸، ص ۷۴).

با توجه به اینکه حق اختراع تا حد زیادی با مالکیت مال، چه در موضوع حق و چه در چیستی حق تفاوت دارد می‌توان از این قاعده به طور محدود در تصرف سابق حق

اختراع نیز استفاده کرد؛ به این شکل که چون خلق آفریده فکری، از دیدگاه همگان پنهان بوده و نمی‌توان اولین متصرف را در آن شناسایی کرد باید اصل را بر مالکیت کسی گذاشت که زودتر آن را به ثبت برساند و اگر در ادامه مشخص شد که شخص دیگری، قبل از زمان ثبت اختراع، از اختراع عملاً استفاده می‌کرده می‌توان به طور محدود برای او نیز حق تصرف قائل شد. در اینجا، متصرف قبلی، حق «آزادی استفاده» در اختراع را دارد و دارنده بعدی حق اختراع نمی‌تواند این حق آزادی را از او سلب کند. همان طور که گفته شد این تصرف سابق محدود بوده و تنها در محدوده‌ای که متصرف قبلی در آن کار می‌کرده مقدم بر دارنده حق اختراع است و او نمی‌تواند بر حجم عملیات تولید خود بیافزاید؛ حتی انتقال یا واگذاری این حق آزادی استفاده «تنها به همراه شرکت یا کسب و کار و یا به همراه بخشی که در آن از اختراع استفاده می‌شده یا مقدمات استفاده از آن فراهم گردیده» مجاز است.^۱

۴-۳. اصل تسلیط و حق حاکمیت بر مال خود

طبق این اصل، مالک حق همه گونه تصرف در مالش را دارد^۲ فقها هر چیزی را که دارای منفعت محلله مقصوده عقلاً باشد را شرعاً قابل تملک و مبادله یا نقل و انتقال می‌دانند. مستند کتابی این قاعده، آیه شریفه «لا تاكلوا اموالکم بینکم بالباطل الا ان تکون تجاراً عن تراضٍ منکم» (نساء: ۲۹) و مستند روایی این قاعده، «الناس مسلطون علی اموالهم» است که از رسول الله نقل شده است (محقق داماد، ۱۳۸۷، ص ۲۲۸). طبق این قاعده اگر زمانی، حق تصرف شخص بر مالش توسط دیگری نقض شود بدین صورت که دیگری وی را از تصرف در مالش منع کند قانون باید جلوی او را بگیرد (ماده ۳۱ قانون مدنی).

امام خمینی در تحریر الوسیله با استناد به این قاعده، حق ناشی از ثبت اختراع را برای مخترع، شرعی نمی‌دانستند (امام خمینی، بی‌تا، ص ۶۲۶)^۳؛ بر این اساس، از این

۱. بند د ماده ۱۵ قانون ثبت اختراعات

۲. ماده ۳۰ قانون مدنی

۳. الرابع: ما تعارف من ثبت صنعاً لمخترعها و منع غیره عن التقليد و التکثیر؟ لا أثر له شرعاً و لا يجوز منع الغير عن تقليدها و التجارة بها و ليس لأحدٍ سلب سلطنة غيره عن أمواله و نفسه.

قاعده حتی برای نفی کلیت حق اختراع نیز استفاده شده است؛ اما حقیقت آن است که مالکیت فکری را می‌توان استثنایی بر اصل تسلیط شخص بر مال فیزیکی دانست. اگر معتقد به این امر باشیم استفاده از مالکیت فکری تنها در قلمرویی قابل پذیرش است که مالکیت فکری از ابتدا بدان جهت ایجاد شده است.

در مورد دکترین استیفای حق، زمانی که دارنده حق اختراع، مصداق مادی اختراع را انتقال داد دیگر حقی بر آن نخواهد داشت چون حق مالکیت فکری به این خاطر به او اعطا گردیده است که وی به منفعت مادی ناشی از تلاش فکری و مالی خود دست یابد. حال زمانی که وی مصداق مادی خلق فکری را فروخت، در عوض آن به سود مادی خود می‌رسد و از این رو، دلیلی که باعث تحدید قلمرو اصل تسلیط شده بود دیگر از بین رفته است و اصل به جای خود باز می‌گردد؛ بنابراین مالک جدید مصداق اختراع، می‌تواند هر گونه تصرفی در آن بکند؛ البته با این شرط که به خلق مصداق جدید نیانجامد.

نتیجه‌گیری

ایجاد محدودیت توسط قانون‌گذاران در حقوق مخترع در سه سطح بحث می‌شود. سطح اول که سطح موضوعی است جلوی ثبت موضوعاتی که شرایط سه گانه نو بودن، گام ابتکاری داشتن و دارای کاربرد صنعتی بودن را نداشته باشند می‌گیرد. در سطح دوم، به ایجاد محدودیت‌های در حقوق شخص مخترع می‌پردازد و در سطح سوم که سطح اعمال حق است، گاهی اجازه استفاده بدون اجازه مخترع را بصورت موردی می‌دهد که به مجوزهای اجباری مشهور است. در این مقاله که تنها به سطح دوم این محدودیت‌ها یعنی محدودیت بر حقوق بهره‌برداری از اختراع پرداختیم بحث بر این است که کشورهای مختلف جهت گزینش استثنائات بهره‌برداری از حق اختراع به بررسی مبانی این استثنائات نیاز دارند تا مبانی خاصی که مورد نظرشان بوده را برگزیده و بر اساس آن به انتخاب استثنائات دست زنند. در میان استثنائات بهره‌برداری از حق اختراع، شش استثناء بیش از باقی استثنائات مورد توجه قانونگذاران کشورهای مختلف جهان قرار گرفته است. این استثنائات به ترتیب عبارتند از استفاده آزمایشی - آموزشی،

استفاده مقدم، ورود موقت یا تصادفی اشیای دارای حق اختراع بکار رفته در وسایل نقلیه زمینی، دریایی و هوایی به داخل مرزهای کشور، استیفای حق و بهره‌برداری با اهداف غیر تجاری یا غیر انتفاعی و تدارک فوری داروهای تجویز شده.

پرسش اینجاست که آیا ایران باید یک گروه از مبانی خاص را بپذیرد یا مبانی مختلف را مد نظر قرار دهد؟ به نظر می‌رسد که با لحاظ اینکه مکتب فکری مشخص و متمرکزی بر مبانی استثنائات بهره‌برداری از حق اختراع حاکم نیست ما مختاریم که هر یک از مبانی موجود را که در مقاله ذکر شده بررسی کنیم و آنگاه ملاکاتی که با وضعیت علمی و فرهنگی ایران امروز، بیشتر همخوانی دارد و مورد نیاز است را برگزینیم.

در این رابطه اگر به مبانی استثنائات نظر کنیم چندین مبنا را خواهیم یافت که در سه دسته کلی مبانی اقتصادی - حقوقی، مبانی فرهنگی - اجتماعی - سلامتی و مبانی فقهی قابل بررسی می‌باشند.

مبانی اقتصادی - حقوقی عبارتند از تسهیل تجارت، رقابت تجاری، تعادل بین منافع دارنده حق اختراع و حقوق استفاده کننده، استلزامات نظام مالکیت فکری، رضایت ضمنی دارنده حق فکری، امنیت اقتصادی و برخی مبانی دیگر که تنها برای توجیه یک استثنا می‌باشند.

در دسته مبانی فرهنگی - اجتماعی - سلامتی می‌توان استثنائات بهره‌برداری از حق اختراع را بر مبانی زیر استوار ساخت: ارتقای سطح آگاهی‌های عمومی و دسترسی به دانش، رفع موانع بروز خلاقیت و تحقیق و توسعه فناورانه، امنیت علمی - شغلی و مصرف، تضمین دسترسی به دارو و تسهیل اجرای فعالیت‌های پزشکی.

همچنین در بخش سوم که مبانی فقهی را از نظر گذرانندیم مشخص شد که ۴ مبناى قاعده لاضرر، منع دارا شدن بدون سبب، سابقه تصرف و اصل تسلیط و حق حاکمیت بر مال خود، پایه‌هایی هستند که استثنائات بهره‌برداری از اختراع را توجیه می‌کنند.

یکی از مبانی مدنظر اقتصادی - حقوقی که کاربرد قانونی در ایران دارد مبناى تسهیل تجارت است. بر این مبنا اگر حمایت از کار مخترع و حمایت از افشای اطلاعات توسط او در ازای اعطای حق انحصاری اختراع، با روند سریع تجارت ملی و

بین‌المللی در تعارض باشد ناچار از محدود کردن حقوق مخترع خواهیم بود. در این زمینه می‌توان یکی از آثار عدم شناخت دقیق مبانی استثنائات را در قوانین داخلی خود بیابیم و آن زمانی است که بدانیم به سمت حمایت از استیفای ملی پیش رفته‌ایم و طبق بند ج ماده ۱۵ قانون ثبت اختراعات تنها زمانی ایادی بعدی استفاده کننده قانونی از یک اختراع توان استفاده از آن را دارند که آن اختراع برای اولین بار در «ایران» ثبت شده باشد؛ بنابراین اگر در خارج از کشور برای اولین بار به ثبت رسیده باشد آن جسم اختراع شده تنها امکان استفاده توسط اولین خریدار را دارد و او امکان فروش به دیگری را نخواهد داشت چون حق دارنده اختراع با این فروش به پایان نرسیده است و او هنوز باز فروش را برای خود محفوظ داشته است. حال اگر نیاز به وارد کردن این ابزارهای دارای حق اختراع به داخل کشور بود نمی‌توان به استثنای استیفای حق تمسک جست. ممکن است این نوع استیفا با شرایط تحریمی ایران، در حال توسعه بودن ایران و نیاز به ورود کالاها و تکنولوژی به آن، انطباق نداشته باشد و به طور کلی بجای تسهیل تجارت که مبنای پذیرش این استثنا بوده، آن را دشوار می‌کند؛ از این رو، باید به استیفای بین‌المللی تغییر رویکرد دهیم تا اگر برای اولین بار در خارج از کشور نیز ثبت شده بود حق بافروش را نداشته باشد و ایرانیان بتوانند به خرید و فروش مجدد آن پردازند.

مبتهی بر مبنای حفظ رقابت تجاری به عنوان یکی دیگر از مبانی اقتصادی، به استثنای «آماده‌سازی مقدمات بهره‌برداری دارویی» بر می‌خوریم. این استثنا که به استثنای بولار نیز مشهور است در نظام حقوقی ما به رسمیت شناخته نشده است به مخترعان حقیقی و حقوقی داروها این امکان را می‌دهد که به دلیل زمانبر بودن اخذ مجوزهای لازم برای تولید و بهره‌برداری، بتوانند مقدمات بهره‌برداری از اختراع ثبت شده خود را بدون اجازه مخترع اولیه بخشی از دارو یا فرایند آن، را انجام دهند تا بلافاصله پس از پایان یافتن مدت حمایت از اختراع اولیه بتوانند به بهره‌برداری تجاری از اختراع خود پردازند.

در زمینه مبانی فرهنگی - اجتماعی - سلامتی، «ارتقای سطح آگاهی‌های عمومی و دسترسی به دانش» از مبانی مهمی است که نشان می‌دهد چگونه استثنائات مشهوری

همچون بهره‌برداری شخصی و استفاده آزمایشی وارد قوانین مالکیت فکری کشورها شده‌اند زیرا بسیاری از کشورها بدان دلیل این دو استثنا را به مقررات داخلی لازم الاجرا تبدیل کرده‌اند که دسترسی به ممنوعیت‌های مربوط به دانش را که سابقاً خارج از نظام حق اختراع بود تضمین کند چنان‌که آزاد بودن تحقیق و پژوهش در صورت عدم وجود استثنای استفاده آزمایشی، با موانع بزرگی همچون نیاز به اجازه مخترع روبرو خواهد بود که هم هزینه پژوهش را افزایش می‌دهد و هم زمان زیادی صرف این امر خواهد شد.

بررسی مشروح مبانی در مقاله بیان شده تا خوانندگان بتوانند با بررسی باقی مبانی، استثنائات مفید برای نظام حقوقی ایران را در قالب تحقیقات جدید ارائه دهند تا این مقاله کارامدی خود را بیشتر نشان دهد.

منابع و مأخذ

۱. بجنوردی، سید محمد حسن؛ القواعد الفقهیه؛ تحقیق: مهریزی، مهدی. درایتی، محمد حسن؛ جزء الاول، قم: دلیل ما، ۱۳۸۲.
۲. حبیبی مجنده، محمد؛ حقوق مالکیت فکری و حقوق بشر: تعامل‌ها و تعارض‌ها؛ چ ۱، قم: انتشارات دانشگاه مفید، ۱۳۹۴.
۳. حکمت نیا، محمود؛ مبانی مالکیت فکری؛ چ ۲، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۴.
۴. دراهوس، پیتر؛ فلسفه مالکیت فکری؛ مترجم: حکمت نیا، محمود؛ چ ۱، تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۱.
۵. صفایی، سید حسین، رحیمی، حبیب‌الله؛ مسوولیت مدنی: الزامات خارج از قرارداد؛ چ ۵، تهران: سمت، ۱۳۹۲.
۶. صدر، سید محمد باقر؛ بحوث فی شرح العروة الوثقی؛ ج ۴، چ ۲، قم: مجمع الشهداء آیة الله الصدر العلمی، ۱۴۰۸ ق.
۷. فرحی، سید علی؛ تحقیق در قواعد فقهی اسلام، چ ۱، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۰.
۸. قهرمانی، نصرالله؛ «مطالعه تطبیقی چگونگی رفع تعارض اصل تسلیط با قاعده لاضرر»؛ نشریه کانون وکلا، ش ۱۸۸ و ۱۸۹، بهار و تابستان ۱۳۸۴.
۹. محقق داماد، سید مصطفی؛ قواعد فقه: بخش مدنی؛ ج ۱، تهران: مرکز نشر علوم اسلامی، ۱۳۸۷.
۱۰. محمدزاده وادقانی، علیرضا؛ گفتاری در حقوق بین‌الملل مولف و حقوق مجاور؛ تهران: نشر میزان، ۱۳۹۳.
۱۱. موسوی خمینی (امام)، سید روح‌الله؛ تحریر الوسیله؛ چ ۱، قم: موسسه مطبوعات دارالعلم.
۱۲. میرحسینی، سید حسن؛ حقوق اختراعات؛ چ ۱، تهران: نشر میزان، ۱۳۸۷.

۱۳. میرحسینی، سید حسن؛ فرهنگ حقوق مالکیت معنوی - حقوق مالکیت صنعتی؛ ج ۲، چ ۲، تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۱.
۱۴. نوروزی، حسین، وصفی، شهرام و دیگران؛ نقش نظام حقوق مالکیت فکری در توسعه اقتصاد دانش محور؛ ج ۱، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۹۲.
15. Abramowitz, Michael; 'Perfecting Patent prizes'; **Vanderbilt law Rev** 56, 2003.
16. Adelman, Martin J. & Randal R. Rader and John R. Thomas; **Cases and Materials on Patent Law**; GW Law Faculty Publications, 2009.
17. Bently, Lionel, Brad Sherman, Denis Borges Barbosa, Shamnad Basheer, Coenraad Visser and Richard Gold; **Exclusions from Patentability and Exceptions and Limitations to patentees' Rights**; World Intellectual Property Organization, 2010.
18. Colston, Catherine; **Principles of intellectual property law**; London: Cavendish Publishing, 1999.
19. Elias, Stephen & Richard Stim; **Patent, Copyright & Trademark**; 7th edition, Berkeley: Nolo and Richard Stim, 2004.
20. Ghidini, Gustavo; **Innovation, Competition and Consumer Welfare in Intellectual Property Law**; Massachusetts: Edward Elgar Publishing, 2010.
21. IIP Bulletin; **Exceptions to and Limitation of the Effect of Patent Right**; Vol 14, Japan, 2005.
22. Johnson, Jennifer A.; "The Experimental Use Exception in Japan: A Model for U.S. Patent Law"; **Pacific Rim Law & Policy Journal**, Vol 12, No 2, 2003.
23. O'Rourke, Maureen A.; "Toward a Doctrine of Fair Use in

- Patent Law”; **Columbia Law Review Association**, No 5, Vol 100, 2000.
24. Martin, Brian; “Against Intellectual Property”; **Philosophy and Social Action** 21(3), July-September 1995.
 25. Penner, J.E.; “The Bundle of Rights: Picture of Property”; 43 **Ucla Law Review** 43, 1996.
 26. Prifi, Viola; **The Breeder’s Exception to Patent Rights: Analysis of Compliance with Article 30 of the TRIPS Agreement**; Munich: Max Planck Institute for Innovation and Competition, 2015.
 27. Rodrigues Jr, Edson Beas; **The General Exception Clauses of TRIPS Agreement**; New York: Cambridge University Press, 2012.
 28. WIPO 1; **Compilation of Responses to The Questionnaire on Exceptions and Limitations to Patent Rights**, SCP/17/3 ANNEX II, Geneva: World Intellectual Property Organization, 2014.
 29. WIPO 2; **Exceptions and Limitations to Patent Rights: Private and/or Non-Commercial Use**; SCP/20/3, Geneva: World Intellectual Property Organization, 2014.
 30. WIPO 3; **Exceptions and Limitations to Patent Rights: Use of Articles on Foreign Vessels, Aircrafts and Land Vehicles**; SCP/20/7, Geneva: World Intellectual Property Organization, 2014.
 31. WIPO 4; **Exceptions and Limitations to Patent Rights: Exhaustion of Patent Rights**; SCP/21/7, Geneva: World Intellectual Property Organization, 2014.
 32. WIPO 5; **Exceptions and Limitations to Patent Rights: Acts for Obtaining Regulatory Approval from Authorities**;

SCP/21/3, Geneva: World Intellectual Property Organization, 2014.

33. WIPO 6; **Exceptions and Limitations to Patent Rights: PRIOR USE**; SCP/20/6, Geneva: World Intellectual Property Organization, 2014.
34. WIPO 7; Exceptions and Limitations to Patent Rights: Extemporaneous Preparation of Medicines; SCP/20/5, Geneva: World Intellectual Property Organization, 2014.
35. WIPO 8; Exceptions and Limitations to Patent Rights: Experimental Use and/or Scientific Research; SCP/20/4, Geneva: World Intellectual Property Organization, 2014.